

სელნაწერთა ინსტიტუტის

მ ო ა მ ბ ე

III

მოკბე

III

ილია აბულაძე

იკოლიტე რომაელის ქრონიკონის ძველი ქართული ვერსია (შესავალი)

1. უძველესი ქართული ქრონოლოგიური სია და მისი რაობა

ძველ ქართულ ხელნაწერ კრებულებში ვხვდებით ზოგჯერ ქრონოლოგიურ სიებს, რომლებიც დასაბამიდან მოკიდებული, ე. ი. ადამიდან დაწყებული, გარკვეული მონაკვეთებით გვაწვდიან წყობას, ჯერ, პირველ მამათ-მთავრებისა და, მერმე, ჰურიასტანის, სპარსეთის, ეგვიპტისა და რომის ქვეყნების მმართველებისას. ჩვეულებრივ ისინი უსათაუროდ გვხვდება აღნიშნულ კრებულებში, თანაც მოცულობით ყოველთვის ერთიმეორეს არ თვარავენ.

ხსენებული ძეგლის არსებულ ნუსხათა შესწავლის მიზნით უპირველეს ყოვლისა უნდა განვიხილოთ ადრინდელი ხანის ნაწერი. ასეთია ის ნუსხა, რომელიც შესულია ე. წ. შატერდის კრებულში (S—1141). იგი აქ უსათაუროდაა წარმოდგენილი: გამოსაყოფად წინა ნაწილისაგან ერთგვარი სამკაულებრივი ხაზი მოეპოვება, რაც, როგორც ირკვევა, მოასწავებს იმას, რომ ორივე შემადგენელი ნაწილი უნდა იყოს იმ სათაურმოფხეცილი ერთეულისა (სტატიისა), რომლის წინა ნაწილში მოკლე „შესავლის“ შემდეგ საუბარია: ექვსთა დღეთა ქმნილებათათვის და მეშვიდე დღეზე, ჩამომავლობაზე, ებრაულ ანბანზე (ასოთა სახელწოდებებითა და გამოსახულებებით), ძველი აღთქმის წიგნებზე (სახელწოდებებით ქართულად და ებრაულად), მათს დაყოფაზე, „ქსესტისა“ და „მოდის“ საზომებზე, ფსალმუნთა დაყოფაზე, ანბნის მოპოვებასა და ბერძნულ აღფაბეტზე¹.

ასეთი ხასიათის ტრაქტატს მოსდევს ჩვენთვის საგულისხმო ძეგლი, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, გარკვეული წყობით გვაწვდის გარკვეული ქვეყნების მმართველთა ქრონოლოგიას. ავითეული წყობა-მონაკვეთი იწყება და მთავრდება მეტად მნიშვნელოვანი ისტორიული შემთხვევით, ან დასახელებით იმ პირისა, რომელთანაც ღირსაღსანიშნავი ისტორიული მოვლენებია დაკავშირებული.

პირველი მონაკვეთი იწყება ადამით, პირველი კაციით ან პატრიარქით. მას მოსდევენ მისი შემკვიდრე სხვა მამათ-მთავრები რიგზე, თვითეულის სიკოცხლის ხანგრძლივობის აღნიშვნით, სემამდის, რომლის დროსაც ისეთი მნიშვნელობის მოვლენას ჰქონია ადგილი, როგორიცაა წყლით-რღვნა.

ქრონოლოგიის მეორე მონაკვეთი იწყება სემით, რომლის დროსაც წარღვნა იყო, და ატანს აბრაამამდე, რომელსაც ღმერთმა მისცაო აღთქმა, რაც კვლავ დიდი მნიშვნელობის მოვლენად არის წარმოჩინებული.

¹ Е. Такайшвили. Описание рукописей Общества распространения грамотности среди грузинского населения, т. II, Тифлис 1906—1912, стр. 636—637.

მესამე მონაკვეთი იწყება აბრაამით და მოდის მოსემდის, კერძოდ იმ მნიშვნელოვან მოვლენამდის, რომელიც მის დროს მოხდა, რაც ებრაელთა გამოყვანას ჰგულისხმობს ეგვიპტიდან.

პირველი თავის მეოთხე მონაკვეთი იწყება მოსეთი, კერძოდ იმ დროიდან, როცა მან ეგვიპტიდან თავისი ხალხი გამოიყვანა, და მოდის ისუ ნავემდის, სახელდობრ იმ მომენტამდის, როდესაც ისუ ეგვიპტიდან გამოსული ისრაელები აღთქმის ქვეყანაში დაამკვიდრა.

თვითეულ დასახელებულ მონაკვეთს აქვს ჯუშლი იმ წლებისა, რომლებიც გაატარეს ქვეყნად მონაკვეთის ფარგლებში მოქცეულმა მამათ-მთავრებმა. ამასთან ერთად ყოველი მომდევნო მონაკვეთის ბოლოს აღნიშნულ ჯუშლს ერთვის აგრეთვე წელთა რაოდენობა, რომელიც გასულია მონაკვეთის ბოლოსათვის წინა მონაკვეთების ამოსავალი სათვალავიდან.

მეორე თავად წარმოდგენილია „მსაჯულნი ისრაელისანი“. ერთი (მეხუთე) მონაკვეთით, რომლის ჯუშლი შეიცავს იმ წელთა საერთო ოდენობას, რაც მსაჯულობას მოანდომეს მონაკვეთის ფარგლებში მოქცეულმა პირებმა.

მესამე თავის სათაურია: „მეფენი იუდაასნი იერუსალემს“. იგი ორი მონაკვეთისაგან შედგება. პირველს, განსხვავებით სხვებისაგან, ჯუშლი არ მოეპოვება. მეორეს კი ის აქვს. ამისი ამოსავალია სალმანასარის მიერ ტყვედ წაყვანა ოსე მეფისა, ხოლო დასასრულია ნაბუქოდონოსორის მიერ იოვაკიმ მეფის ტყვედ წაყვანა და, ამრიგად, ისრაელის მოქცევა ბაბილონელთა ტყვეობაში. ცალკე ამ თავს თავისი ჯუშლიც აქვს დართული—„ყოვლად შეკრებიან წელნი მეფეთა იუდაასთანი“—და იმ წელთა რაოდენობაც, რომელიც გასულია ბოლო მომენტამდის ეგვიპტიდან გამოსვლის დროიდან, აბრაამისათვის მიცემული აღთქმიდან, წყლით-რღვნიდან და ადამიდან.

მეოთხე თავი ისრაელთა ტყვეობას ეხება ბაბილონელთა ხელში, სედეკიიდან მოკიდებული კვიროს სპარსთა მეფის გაბატონებამდის ისრაელთა ქვეყანაში. ჯუშლი მოეპოვება ამ თავსაც, რომელიც ერთი (მეორე) მონაკვეთისაგან შედგება. აქვეა ჩამოთვლილი ოდენობა წლებისა, რომლებიც გასულია ამ პერიოდამდის საულ მეფიდან, ისრაელთა გამოსვლიდან აბრაამისათვის მიცემული აღთქმიდან, წყლით-რღვნიდან და ადამიდან.

მეხუთე თავი, რომელიც აგრეთვე ერთი (მეცხრე) მონაკვეთისაგან შედგება, სათაურად ატარებს: „მეფენი სპარსთანი“. მისი ამოსავალი მომენტი კვიროსის გაბატონება ისრაელის ქვეყანაში, ხოლო ბოლოა დარიოს მეფის მოკვლა და, მაშასადამე, სპარსთა ბატონობის დამხობა, რასაც პტოლემეანთა ბატონობა მოჰყვა. ჯუშლად წარმოდგენილია მხოლოდ „წელნი კვროს მეფისაგან ვიდრე დარიოს მეფისამდე“.

მეექვსე თავი, ორი მონაკვეთისაგან შემდგარი, სათაურად ატარებს: „მეფენი პტოლემეანნი ეგვიპტელთანი“. პირველ (მეათე) მონაკვეთში შესულია პტოლემეანი მეფეები პტოლემეოს ლაგოსიდან მოკიდებული კლეოპატრამდის. მას ჯუშლად დართული აქვს ამ პერიოდში მოქცეულ პირთა ბატონობის წელთა საერთო ოდენობა.

მომდევნო, მეთერთმეტე, მონაკვეთში პტოლემეანთა მეფობის დამხობაზეა საუბარი, ამ დინასტიის უკანასკნელ მეფესა და მის თანამედროვე რომთა მეფეებზე—ივილიოსს, კასიონსა და აფვისტეზე, რომლის დროსაც იშვა ქრისტო. აქვეა დართული წელთა რიცხვი, გასული ქრისტეს შობამდის კვირო-

სისა და საშულის მეფობათაგან, ისრაელთა გამოსვლიდან, აბრაამისათვის მიცემული აღთქმიდან, წყლით-რღვნიდან და ადამიდან.

მეშვიდე თავი შედგება ძირითადად ორი რონაკვეთისაგან, რომელთაც შემდეგში კიდევ დართვა ორი მცირე მონაკვეთი. ამ თავს სათაურად შეიძლება დარქმეოდა: „კეისარნი რომანიან“. მისი პირველი (მეთორმეტე) მონაკვეთის ბოლო ზღვარს ჩვეულებისამებრ ჯუშული გამოჰკვეთს. ბოლო მიჯნად კი მასში ჯვართა პოენის დროა დასახელებული, ე. ი. კოსტანტინე დიდის მეფობის ხანა. ჯუშულად მოცემულია რომის კეისართა მეფობის საერთო რიცხვი აგვისტოს კეისრიდან (ან ქრისტეს შობიდან) დაწყებული კოსტანტინე დიდამდის (ან ჯვართა პოენამდის).

ამ თავის შემდეგი, მეცამეტე, მონაკვეთი იწყება კოსტანტინე დიდის მემკვიდრით, კოსტანტინით, და მთავრდება თეოდოსიოს კეისრით, თეოდოსი პესამით, რომელიც სულ ორიოდ წელს (716—717) მეფობდა.

ჩვენი ძეგლი, თანახმად იმსტატიის მცირე „წინასიტყვაობისა“ ანუ „შესავლისა“, რომლის შემადგენელ ნაწილს ის წარმოადგენს, თეოდოსი III-მდე უნდა ყოფილიყო მოყვანილი („ადამისითგან“, პირველ შექმნილისაჲთ, ვიდრე თევდოსი ღმრთის მოყუარისა, მესამისა“). ეს ასედაც ჩანს, მართლაც, შემონახული უძველესი ნუსხის მიხედვით, ამ მანუსკრიპტს, ე. წ. შატბერდულ კრებულს, დასახელებულ კეისრამდე ხელისა და მელნის მხრით ერთნაირობა ახასიათებს. სხვა, შემდგომი ხანის ნუსხებში, სადაც კი ეს ქრონიკა სრულიად არის შენახული, ეს მოვლენა შესამჩნევი არაა (მაგ., A—165-ში). ამრიგად, ჩვენი ძეგლი თავისი პირვანდელი სახით ამაზე უნდა დაბოლოვებულიყო, მაგრამ ის ამაზე კი არ მთავრდება, არამედ გრძელდება, კვირიჯან კეისრამდე (ციმისხამდე) არის მიყვანილი. ამ გაგრძელების პალეოგრაფიული შესწავლა უძველესი ნუსხის მიხედვით ამჟღავნებს ორი რიგის დამატებას, რომლებიც შეიძლება ცალკე მონაკვეთებად ჩაითვალოს. პირველი დანართი (მე-14 მონაკვეთი) ლეონ კეისრიდან, ისავრიელიდან, იწყება (717 წლიდან) და ლეონ მეხუთემდე ატანს (ე. ი. 820 წლამდის). ეს ნაკვეთი ძირითადად უფრო მომცრო ასომთავრულით არის ნაწერი, გარკვეული მელნითვე, რაც თითქოს ერთხელ ნაწერის გასაცხოველებლად იყოს ნახმარი. მეორე დანართი (მე-15 მონაკვეთი) ნუსხა-ხუცურიით არის შესრულებული (პირველი დანართისავე მსგავსი მელნით), იწყება მიქაელ კეისრით, მეორით (820 წლიდან) და აღწევს კვირიჯანამდის, რომელიც 969 წელს გამეფდა და 976 წლამდის იმეფა. ეს ნაკვეთიც, რომელიც მეტწილად კეისართა ზეობის წლებს ვერც აჩვენებს, ერთნაირი მელნის გამო წინა დანართთან, შეიძლება გვიან დამატებული, კრებულის გადაწერის ხანისა (X-ის 70-იანი წლებისა) იყოს.

2. უძველესი პრონოლოგიური სიის შემცველი ხელნაწერები

წარმოდგენილი სურათი ჩვენი ძეგლის უძველესისა და თანაც სრული ნუსხის მიხედვით არის შესრულებული. მის გარდა ხსენებული ძეგლი სხვა ხელნაწერებსაც დაუცავს. ხნით მომდევნო იერუსალიმის ორი ნუსხაა: № 44, რომელიც კრებულს წარმოადგენს და ხელის მიხედვით XII—XIII ს-ისად ითვლება, და № 74 XIII—XVI სს-ისა კვლავ ხელის მიხედვით². ეს ნუსხები

² R. Blake. Catalogue des manuscrits géorgiens de la bibliothèque patriarcale grecque à Jérusalem „Orient Chrétien“ 1924—1926.

სტრუქტურით ისეთივეა, როგორც უძველესი, შატბერდული. პირველისაგან განსხვავებით ამათში ქრონოლოგია მცირე ხარვეზით არ არის გამოყოფილი პირველი ნაწილისაგან იმ სტატიისა, რომელსაც აქ სათაური მოფხეკილი კი არა აქვს, როგორც შატბერდის ნუსხაში, არამედ იგი აქ სრულიად უსათაუროდ არის გაშვებული. ხარვეზების მაგივრად აქ, ორივეგან, წინა და მომდევნო ტექსტებს შორის ჩართულია ანდერძი (საფიქრებელია გადაწერისა): „ლოცვა ყავთ ჩემთვის, საყუარელო, აღმო-რად-იკითხვიდე, სიყუარულით შეიწყნარე!“.

იერუსალიმის № 44-ში უსათაუროდაა გაშვებული ის სტატია, რომელიც შატბერდულ ნუსხაში სათაურ-მოფხეკილია და რომლის ნაწილს, როგორც აღვნიშნეთ, ქრონოლოგია უნდა წარმოადგენდეს. ხოლო იერუსალიმისავე № 74 ხელნაწერში ეს სტატია სათაურად ატარებს შემდეგს: „პროსომილიაჲსაჲ :ზ:“. ასეთი სათაური მისთვის, როგორც ჩანს, გადაწერს მიუცია, რადგან იგი მის ნუსხაში მისდევს სებერიანე გაბალონელის ექესი თავისგან შემდგარ „ექუსთა დღეთას“³, რომლის ცალკე თავები „პროსომილიაჲსა-დ“ იწოდება.

იერუსალიმის ნუსხები შატბერდულისაგან მხოლოდ მოცულობით განსხვავდება. აქ ქრონოლოგია მოტანილია VI თავის ბოლომდის, სადაც ქრისტეს შობაზეა საუბარი. ბოლო VII თავი, რომის კეისრების ქრონოლოგია, იქ სრულიად არაა მოყვანილი. სანაცვლოდ ლეთისმშობლის წინაპრებზეა დაწვრილებით საუბარი, რომელიც არც ერთ სხვა ნუსხას არ მოეპოვება და, გვგონია, სხვა ნაწარმოებიდან არის აქ მოტანილი ქრისტეს შობასთან დაკავშირებით. მას აქ ცალკე სათაურიც მოეპოვება: „გამოთქუმაჲ მამათ-მთავართაჲ სახარებისაგან სულისა წმიდისა მიერ მათე-ლუკაჲსგან“.

შემდგომი ხანის ნუსხებიდან ჩვენი ძველი შემოუნახავს ხელნაწერთა ინსტიტუტის A—165-ს, რომელიც XVIII ს-ისაა და მელქისედეკისა და იოანე ოსეს ძის მიერ არის გადაწერილი. სტრუქტურით ეს ნაწარმოები, მოცულობასთან ერთად, ისეთივეა, როგორც შატბერდულ კრებულში შესული. მეტიც, ეს გვიანდელი ნუსხა ამისგან გადაწერილი ჩანს, რაც შემდეგი გარემოებიდან ირკვევა. შატბერდის კრებულში შესულ ჩვენ ძველს ერთგან ფურცლის ნახევარი აქვს ჩამოჭრილი სიგარძეზე. წაჭრის გამო, ცხადია, ტექსტი დაზიანდა. დაზიანებულად ყოფილა წარმოდგენილი ტექსტი A—165 ხელნაწერშიც. ამის მიზეზი კიდევაც აღნიშნული: „ო ო ნ ო, აქ დედნის კრთი კარქა] ამოჭრილი იყო, მისთვის დამიგდია ეს კარი“ (გვ. 574). ეს კი ააშკარავებს, რომ A—165 ხელნაწერის დედანი შატბერდის კრებული ყოფილა. დანაკლისისათვის ადგილი გაუშვიათ. ის მალე შეუვსიათ მსგავსი ხელით, რომელიც ძნელად თუ გამოირჩევა ძირითადი ხელისაგან. შეუვსიათ, როგორც უდანაკლისო იერუსალიმურ ნუსხებთან შედარებით ირკვევა, ასეთი ნუსხათაგანიდან, მხოლოდ თავის (მეექვსის) ბოლოს მოქცეული წელთა ჯუშლის მოკვეციტა და ახალ (მეშვიდე) თავთან დასაკავშირებელი სიტყვების დართვით: „იქმნა შემდგომად ამისა მეფედ გერი მისი ტიბერიოს“.

³ ამ ნაწარმოების რაობა და მისი ავტორის ვინაობა გაარკვია ფილოლოგიურ მცნ. დოქტორმა თ. კ. ყონიამ. მასვე აქვს მომზადებული ეს ნაწარმოები გამოსაცემად.

არსებობს კიდევ ჩვენი ძეგლის სხვა ნუსხებიც, როგორც მაგ., ხელნაწერთა ინსტიტუტის Q—41⁴ და A—691⁵. პირველი მომდინარეა ან შატბერდის დეფექტური ნუსხიდან, ანდა უკანასკნელიდან გადაღებული რომელიმე პირიდან, რადგან მასში ჩვენი ძველი ნაკლულევანი სახით არის წარმოდგენილი, რაც, როგორც აღვნიშნეთ, ფურცლის წაჭრის მიზეზით არის გამოწვეული შატბერდულ ნუსხაში, რომლისაგან, უშუალოდ თუ შუალობით, მომდინარეობენ საქართველოში დაცული სხვა ვრცელი ნუსხები (A—165, Q—41).

A—691 ჩვენი ძეგლის მთლიან ნუსხას, ისე დაცულს როგორც სხვაგან, კი არ წარმოადგენს, არამედ აქ ის გამოკრებით, ცალკე ნაკვეთებად და თანაც არა თანმიმდევრულად არის მოთავსებული. მოცულობით ეს ნაკვეთები იერუსალიმურ ნუსხებს არ აღემატება. იგი აშნაირი ნუსხიდან არის გადმოწერილი და არა შატბერდის კრებულიდან, როგორც ამას პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი ირწმუნება⁶.

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, ქრონოლოგია „ადამისითგან, პირველ შექმნულისათ, ვიდრე თეოდოსი ღმრთის-მოყუარისა, მესამისა“ არის ერთი მთლიანი ნაწარმოები, რომელიც სხვა, წინ წარმცდვანებულ თხზულებასთან ერთად, რომელიც შეეხება ექვსი დღის ქმნილებას, ბიბლიის წიგნთა ოდენობას, ფსალმუნთა დაყოფას, საწყაოსა და ანბანს, წარმოადგენს ძველი ხანის კრებულებში შემავალ ერთ ცალკე ერთეულს, რასაც უძველეს ნუსხაში სათაური მოფხეცილი აქვს, ხოლო სხვებში სრულიად არ მოეპოვება.

3. ქრონოლოგიური სიის დაშორებული შატბერდის კრებულის „სასწავლო წიგნთან“

იმის გამო, რომ კრებულის დასახელებულ ერთეულში საუბარი სხვადასხვა საცოდნელად საჭირო საგნებს ეხება და მათ აღწერასა თუ აღნუსხვას წარმოადგენს, მას პირობით ჩვენში „სასწავლო წიგნი“ შეერქვა. სახელწოდება, რომელიც პირველად მ. ჯანაშვილმა იხმარა მაშინ, როცა მან ამ „სასწავლო წიგნის“ პირველი ნაწილი (ე. ი. ის, რაც ქრონოლოგიური სიის წინ მოიპოვება) ცალკე გამოაქვეყნა⁷, შემდეგში არ შეცვლილა. სხვა სახელი შატბერდის/კრებულის ამ ნაწილს ვერ მოუძებნა ვერც პროფ. ს. ყაუხჩიშვილმა, რომელმაც „სასწავლო წიგნის“ ერთ ნაკვეთს („ბერძნული ანბანის შესახებ“) მახ ბერძნული წყარო დაუძებნა⁸. წინააღმდეგ მ. ჯანაშვილისა, მისი აზრით, „სასწავლო წიგნი“ ორი ნაწილისაგან კი არ შედგება, არამედ ერთისაგან,

⁴ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, მუზეუმის ხელნაწერთა ახალი (Q) კოლექცია. ტ. I, შედგენილია ე. სეცთოველიისა და ქრ. შარაშიძის მიერ ილ. აბულაძის რედაქციით, თბილისი, 1957, გვ. 54—58.

⁵ Описание рукописей Тбилисского Церковного Музея... составленное Ф. Л. Жордания, книга II, Тифлис, 1902.

⁶ ს. ყაუხჩიშვილი, შატბერდის კრებულის სასწავლო წიგნი: ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, III, 1923, გვ. 178—185.

⁷ მ. ჯანაშვილი, აღვადგინე ანუ „სამი ისტორიული ხრონიკის“ და „წმ. ნინოს ცხოვრების“ გასაგებ-შეასწორებელი სახელმძღვანელო, თბილისი, 1891, გვ. 118—134.

⁸ ს. ყაუხჩიშვილი, შატბერდის კრებულის სასწავლო წიგნი: ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, III, 1923 წ. გვ. 178—185.

მ. ჯანაშვილის მიერ გამოცემულისაგან⁹. მისივე დაკვირვებით, ეს ნაწარმოებები „წარმოადგენს კომპენდიუმს“, რომლისთვისაც „ქართველ ავტორს ამოღებული აქვს მასალები ბერძნულ-ბიზანტიური მწერლობის სხვადასხვა ძეგლებიდან და შიგადაშიგ საკუთარი შენიშვნებიც აქვს ჩართული“¹⁰.

ძველს კრებულებში შესული დასახელებული სტატიის ფარგლების გასარკვევად ჩვენ მის „წინასიტყვაობას“ ანუ „შესავალს“ უნდა ვერწმუნოთ¹¹. იქ კი, როგორც ვხედავთ, ნათქვამია, რომ ვილაც „პატიოსანის“ თხოვნით დაწერილსა და მისთვის მირთმეულს ამ ნაწარმოებში საუბარი იყო ექვსი დღის ქმნილებათა და სხვათა შესახებ „ადამისითგან, პირველ შექმნულისაჲთ, ვიდრე თევდოსი ღმრთის-მოყუარისა, მესამისა“. აქიდან ნათელია, რომ აღნიშნული სტატიის შემადგენლობაში შედის დასახელებული ქრონოლოგიაც, რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, წინა ნაწილისაგან უძველეს ხელნაწერში გამოყოფილია ერთგვარი სამკაულებრივი ხაზით და ადრინდელი სახით თევდოსი III-მდის აღწევს.

ქრონოლოგიის წინ წარმძღვანებული ნაწილის წყაროთა გამოძიებამ თუ ის, მართლაც, კომპენდიუმად გამოაცხადა, შედგენილად ბიზანტიური ხანის სხვადასხვა ბერძნულ ნაწარმოებთაგან, უმთავრესად ეპიფანე კვიპრელისა (ნ. მარტის ძეგბით¹²) და დიომიდე გრამატიკოსისაგან (ს. ყაუხჩიშვილის კვლევით¹³), საფიქრებელია, მაშინ თვით „ქრონოლოგიაც“, ე. ი. მომდევნო ნაწილიც ასეთივე წარმომავლობისა იყოს, — ისიც რომელიმე ძირითად წყაროსთან ერთად სხვებისაგანაც იყოს შევსებული და ისე მირთმეული ვილაც „პატიოსანისათვის“ მისივე თხოვნით.

ძიებამ ამ მხრით საგულისხმო სურათი გადაგვიშალა თვალწინ.

4. უძველესი ძართული „ქრონოლოგიური სია“ და იკონლიტე რომაელის Chronicon-ი“

სომხურ ძველ ხელნაწერებზე მუშაობის დროს „მატენადარანში“ (სომხეთის ხელნაწერთსაცავში ერევანს) ჩვენი ყურადღება მიიქცია შატბერდის კრებულში შესულმა, ჩვენთვის საიტერესო სტატიის მსგავსმა ნაწარმოებმა, რომელსაც დანაწევრებული სახით ვხვდებოდი სხვადასხვა კრებულში, ცალკე

⁹ ს. ყაუხჩიშვილი, შატბერდის კრებულის სასწავლო წიგნი... გვ. 18.

¹⁰ იქვე, გვ. 180, შენიშვნა.

¹¹ „წინასიტყვაობა“: „ამას შენდა, (ჟ+J) პატიოსანო, ჩუენ შევწირავთ; რომლისა მადლისათჳს ჰკითხე (ჰკითხე A) მოკსენებაჲ, მისთჳს იყავნ!“

„არიან მრჩობლ-წერილთა მათ (ახს BJ) წარმოლება.—პირველად დაბადებულთა მათ ღმრთისა მიერ ექუსთა მათ დღეთა ქმნულნი (ქმნული A) და სხუანი რომელნიმე, წმიდათაგან წიგნთა თაედგმულნი, შემდგომად ჟამთა აღწერილნი: ადამისითგან, პირველ შექმნულისაჲთ, ვიდრე თევდოსისა (თევდოსი A) ღმრთის-მოყუარისა, მესამისა (:გ: AJ) და აბუდანტის მბრწყინვალისა (ღმრთის-მოყუარისა B): მერმე კუალად რაოდენი (რავდენი J, რაოდენ A) იქმნა სოფელსა შინა, :პ: წვალებისა სახელები და განმარტებაჲ მათი შემოკლებულითა და უხეშთაესითა გონებითა (გონებისა J) თითო(ე)ულისა (თითოეულისა J) მათისათჳს, რაოდენი შექმნა (რაოდენნი შექმნა B) ღმერთმან ექუსთა (+ მათ BJ) დღეთა სოფლის შესაქმნისათა, რომელსა-იგი გუთხოვდ (ითხოვდა A) და მოგიწერეთ შენ“.

¹² Н. Марр. Рецензия: М. Джанашивили, мწერლობა მე-IX—X საუკუნის. Тифлис, 1891, стр. 118—136; „სასწავლო წიგნი“: Виз. Врем., т. IX, вып. 3 и 4, стр. 461—465.

¹³ ს. ყაუხჩიშვილი, შატბერდის კრებულის სასწავლო წიგნი..., გვ. 182—184.

ეკესთა დღეთა კმნილებათა და სხ. შესახებ და ცალკე „ქრონოლოგიას“. პირველის სათაური: *მანასაყათომ ქ'რ არარჯოქსანუგ ხღ ქ'რ ზანასკოთანუ ლ ქ'რ აქიარხთანუ ლ ქ'რ კოსაქარანანუგ ანიოგ*, რომელიც ზოგან ეპითანე კვიბრელს მიეწერება (*მანასაყათომს თხანინ სექსიანოლ ასაფსაქ*)¹⁴, ხოლო მეორე ან უსათაუროდაა შესული კრებულებში, ანდა ზედწერილით *ქაღაღჲ ფიქონიქა* (სიტყუანი ფილონისნი)¹⁵. უსათაუროდაა ეს ნაწარმოები მოთაესებული ისეთ ძველ კრებულში, რომელიც 971/972 წლებს ეკუთვნის¹⁶ და, მაშასადამე, მსგავსი ქართული ძეგლის (უძველესი ნუსხის შემცველი შატბერდული კრებულის) დაწერის თანადროულია. სომხური „ქრონოლოგია“ ზოგი სომეხი მკვლევრის მიერ (ბ. სარგსიანი, ა. აბრაამიანი) ანანია შირაკელის (VII ს-ის მეორე ნახევრის მოღვაწის) ნაწარმოებად არის მიჩნეული.

დასახელებულ ნაწილთაგან ჩვენთვის უცხო საგულისხმოდ მეორე, ე. ი. „ქრონოლოგია“ იყო. მისი რაობის ძიების გათვალისწინებამ სომხურ ფილოლოგიაში ჩვენი კვლევა გარკვეული გეზით წარაართა.

მართალია, სომხურ უძველეს ხელნაწერში („მატენადარანის“ № 2679/102) დაცული „ქრონოლოგია“ ქართულს ბევრწილად აღემატება თავისი სისრულით, მაგრამ ის, რომ კავშირი მათ შორის გარკვეულ ნაწილებში მეტად ახლობელი ჩანდა, ჩვენ მათ დაპირისპირებითს შესწავლაზე ხელს არ გვაღებინებდა. ჯერ კიდევ ამ ძეგლის სომხურად გამომცემლის ბ. სარგსიანის მიერ იყო მთავარ ხაზებში დადგენილი¹⁷ და მერმე ი. მარკვარტის მიერაც გარკვეული¹⁸, რომ „ქრონოლოგიის“ სომხური ტექსტი სხვადასხვა უცხო და მშობლიურ წყაროდანაა გამოკრებილი VII ს.ში. არც ერთისათვის არ გამხდარა საეკვოდ ის, რომ ერთი მთავარი უცხო წყაროთაგანი იპოლიტე რომაელი იყო (გარდაცვლილი 236/7 წ.1).

იპოლიტე რომაელს რომ Chronicon-ი მოეპოვებოდა, დაწერილი ბერძნულად, ეს ცნობილი იყო, ჯერ ერთი, ძველიდანვე მისი ძეგლის კვარცხლებეზე აღბეჭდილი სიიდან მისი ნაშრომებისა და, მეორე, ამ ნაწარმოების ლათინური თარგმანიდან. ამ ნახევარი საუკუნის წინ Chronicon-ის სომხური ვერსიაც იქმნა მიკვლეული ზემორე აღნიშნული სახით და გამოქვეყნებული ბ. სარგსიანის მიერ 1904 წელს სათაურით: *„სსანონი ძამანასკაფრიქსან, ჯამაფირ ჯიქსნაქ ექი იარიო ქი ანაფიქი ძამანასკაფრავ ლ ჩრათარასქნაქ ზხრახიოქსამაქ ლ რაიყათოიქსამაქჲ“* (*ქსნსოქი*, 1904). იპოლიტეს ნაწარმოების ეს სომხური ვერსია შევიდა გერმანული თარგმანის სახით ბერძნულ-ლათინურ ვერსიებთან ერთად იპოლიტეს თხზულებათა გერმანულ გამოცე-

¹⁴ „მატენადარანის“ ხელნაწერი № 1097, 1F—2V. სათაური აქ მოქცეული ნაწილისა ასე შეიქმნა ითარგმნოს: „მრჩობლ ან განმეორებით სათხრობი 22 კმნილებისათვის, 22 მამათ-მთავრისათვის, 22 აღფაბეტისათვის და 22 აღთქმისათვის ძველთა“.

¹⁵ „მატენადარანის“ ხელნაწერი № 5254 ზედწერილით *ქაღაღჲ ფიქონიქა* (სპარსთა ბეფეებს კი ზედწერილიად აქეს: *სქიქსნიუქი ყათომაფიქი*) 190F—202V.

¹⁶ „მატენადარანის“ ხელნაწერი № 2679 (102). ეს ძველი გამოცემულია ორჯერ. 1. *სსანონი ძამანასკაფრიქსანი*. *ჯამაფირ ჯიქსნაქ ექი იარიო ქი ანაფიქი ძამანასკაფრავ ლ ჩრათარასქნაქ ზხრახიოქსამაქ ლ რაიყათოიქსამაქჲ... ქი ქსნსოქი*. 1904. 2. *ჟიიქი. ე-ე მ. ჟ. მ. ზ. რ. ა. ნ. ა. ნ. მსანსიო სქიქსნიუქი მათხნაფრიქსანი... თხრათი...* 357-399, სქსანი. 1944.

¹⁷ *სსანონი ძამანასკაფრიქსანი... შესავალი*.

¹⁸ Hippolytus Werke, vierter hand,—Die Chronik... nebst einem beitrug von J. Mark wart, Leipzig, 1929.

მაში მეოთხე ტომად, რომელიც Chronicon-ს ეძღვნება მხოლოდ. იგი ორჯერ არის გამოცემული, ერთხელ 1929 წელს (Hippolytus Werke, vierter Band. Die Chronik hergestellt von A. Bauer, durchgesehen und herausgegeben von Dr. R. Helm, nebst einem Beitrag von J. Markwart, Leipzig, 1929) და მეორედ 1955 წელს (Hippolytus Werke, vierter Band, Die Chronik, hergestellt von Adolf Bauer, durchgesehen, herausgegeben und in zweiter Auflage bearbeitet im Auftrage der Kommission für spätantike Religionsgeschichte der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin von Rudolf Helm, 1955. Berlin).

იპოლიტეს Chronicon-ი მის თხზულებათა დასახელებულ კრებულში წარმოდგენილია, ჯერ, ბერძნულ ენაზე შემონახული დასაწყისი-ნაწილით (ფრაგმენტით), რომელიც მოიცავს I. სარჩევს, II. წინასიტყვაობას; III. ხალხთა შთამომავლობას, მამათ-მთავართა გენეალოგიას და IV. დიამერისმოსს, და, მეორე, ლათინურ ენაზე დაცული სხვადასხვა სახის გაგრძელებით, ზოგან გერმანულად თარგმნილი შესატყვისი სომხური ვერსიის ტექსტთან ერთად. გაგრძელება შეიცავს V. მამათ-მთავართა გენეალოგიას (გაგრძელებას), რასაც მოსდევს: VI. მსაჯულთა სია, VII. მეფენი იუდაეისნი (ლათინურად და სომხურად დაცულნი), VIII. პასექნი (ლათინურად მენახული), IX. მეფენი სპარსთანი (ლათინურად და სომხურად დაცულნი), X. ოლიმპიადები დანართებით: ა) მამათ-მთავრები ადამიდან ქრისტემდის, ბ) წინასწარმეტყველები, ც) წინასწარმეტყველი ქალები (ლათინურად), დ) მეფენი ებრაელთანი, ე) მეფენი სამარიაეისანი, ფ) მლდელ-მთავარნი (ბერძნულად და ლათინურად), ჯ) მეფენი მაკედონიისანი (ლათინურად) და ზ) კეისარნი რომთანი (ლათინურად).

ქართული „ქრონოლოგია“, მსგავსად სომხურისა, ძირითადად იპოლიტე რომაელის თხზულებას მიჰყვება. ზემორე აღნუსხულ შემადგენელ ნაწილთაგან ქართულში დაცულია მხოლოდ შემდეგი ძირითადი და დანართი თავები: III და V თავები—მამათ-მთავართა გენეალოგია, VI თავი—მსაჯულნი, VII თავი—მეფენი იუდაეისნი, IX თავი—მეფენი სპარსთანი, ჯ) დანართი—მეფენი მაკედონიისანი ანუ პტოლემეანნი და ზ)—კეისარნი რომთანი.

იპოლიტეს Chronicon-თან მიმართებით ქართულში არა გვაქვს შემდეგი ძირითადი და დანართი თავები: I სარჩევი, II წინასიტყვაობა, IV დიამერისმოს (ხალხთა დასახლება), რაც სომხურს მოეპოვება, VIII პასექნი, X ოლიმპიადები, ა), დანართი—მამათ-მთავარნი ადამიდან ქრისტემდის, ბ)—წინასწარმეტყველები და ც)—წინასწარმეტყველი ქალები, დ)—მეფენი ებრაელთანი, ე) მეფენი სამარიაეისანი და ფ)—მლდელ-მთავარნი.

ქართულს, იპოლიტეს „ქრონოლოგიის“ სხვა ვერსიებთან შედარებით, განსხვავებული მოეპოვება ერთი თავი (IV, გვ. 238), რომლის ზედწარწერაა: „რიცხუნი წელთანი, რაოდენნი დაყვნეს ძეთა ისრაელისათა ბაბილოვნს ტყუევობასა მსგავსად სიტყვსა მის იერემია წინასწარმეტყუელისა“, რომელიც, შეიძლება, სხვა წყაროდან იყოს შემოტანილი.

როგორც ჩანს, ქართული „ქრონოლოგია“ იპოლიტე რომაელის Chronicon-ს პირდაპირ კი არ გადმოსცემს, ყველა მის ნაწილს კი არ იმეორებს, არამედ შერჩევით, გარკვეული მიზნით გამოკრებილ ამა თუ იმ ნაწილს შეიცავს. ამასთან ერთად ქართული ტექსტი უხვი სიტყვაობით, როგორც ეს სხვაგანაა, არ ხასიათდება. მისი მიზანი თითქოს ისაა, რომ აჩვენოს ებრაელი ხალხის თავგადასავალი და მოსცეს ამათი (როცა ესენი დამოუკიდებლად თუ

სხვისი უღლის ქვეშ იყვნენ) გენეალოგია, გამგებლობის ხანის ჩვენებითა და აქა-იქ რაიმე ღირსშესანიშნავი მოვლენის მოხსენებით. ქართული ძეგლი, სხვებთან შედარებით, ქრონოლოგიური სიის ხასიათს უფრო მკაცრად ატარებს, ვიდრე „ქრონიკონისას“.

ქართული „ქრონოლოგიის“ ძირითად წყაროს, როგორც აღვნიშნეთ, იპოლიტე რომაელის Chronicon-ი წარმოადგენს. ამას მიჰყვება იგი იპოლიტე რომაელის ხანამდის, 234 წლამდის, ე. ი. ალექსანდრე კეისრის მეფობამდის. შემდეგ ქართულს რომ გაგრძელება მოეპოვება ჯერ კოსტანტინე დიდამდის, სადაც ჯუმლიც არის ნაჩვენები აგვსტე კეისრიდან მოკიდებული კოსტანტინე დიდამდის, და მერმე განუხრელი წესითა (ოდენ დასახელებითა და ზეობის ჩვენებით) და ხელით ის გაგრძელებულია თეოდოსი III-მდის, გვეუბნება, რომ ის იპოლიტეს ნაწარმოებს დაჰრთვია (შეიძლება ორგზის — ჯერ კოსტანტინემდის და მერმე თეოდოსი III-მდის) VIII ს-ის დამდეგს, — თეოდოსი III-ის მეფობის დასრულების, ე. ი. 717 წლის შემდეგ. ამ უკანასკნელზე ხომ, როგორც ზემოთ ვნახეთ, მიათითებდა კრებულის იმ სტატიის „წინასიტყვაობა“, რომლის შემადგენელ ელემენტად „ქრონოლოგია“ გამოდის! (ადამისთვან, პირველ შექმნულისაჲთ, ვიდრე თევდოსი ღმრთის მოყუარისა, მესამისაო)“. ასეთივე ბედი ეწია, სხვათა შორის, იპოლიტეს თხზულებას სომხურშიც, სადაც მოტანილია 640 წლამდის (ჭერაკლეს კეისრობის დასასრულამდის).

5. თარგმანიბა თუ პართულად შედგენილი უძველესი ქართული „ქრონოლოგიური სია“

ვის ეკუთვნის ის დანართები, რომლებიც იპოლიტეს Chronicon-ს მოეპოვება ქართულში? თუ დავდგებით, იმ თვალსაზრისზე, რომ თავი, რომლის შემადგენელ მეორე ნაწილად „ქრონოლოგია“ ჩანს, წარმოადგენს კომპენდიუმს, რომლისათვის მასალები ქართველ ავტორს ამოღებული აქვს ბერძნულ-ბიზანტიური მწერლობის სხვადასხვა ძეგლიდან და შიგადაშიგ საკუთარი შენიშვნებიც აქვს ჩართული (ს. ყაუხჩიშვილი), შეიძლება დავუშვათ, რომ Chronicon-ის დანართები ქართველი ავტორის საქმეაო. არამც თუ დანართების, არამედ თვით ძირითადი ტექსტის შიშართაც კი, რომელიც უშთავრეს წყაროდ იპოლიტეს Chronicon-ს გვიჩვენებს, შეიძლება გასწიოს კაცმა ასეთი ვარაუდი, რაც შესაძლოა დამაჯერებელი გახდეს, თუ მართლაც ტექსტს სადმე ამისი მანიშნებელი რაიმე კვალი ექნება აღბეჭდილი.

ქართულ „ქრონოლოგიას“, რომელიც უმთავრესად იპოლიტე რომაელის Chronicon-ს წარმოადგენს, ალაგ-ალაგ ბერძნული ლექსიკური ერთეულები მოეპოვება ან უთარგმნელად გადმოტანილი, ანდა თარგმანდართული. ასე მაგ., III თავში („მეფენი იუდაჲსნი იერუსალჲმს“) ერთგან, სადაც იკითხება „ესაია წინაწარმეტყუელმან სიკუდილისა მისისათჳს პრორჳგორევსე, ცრემლოოდა მწარედ“ — უთარგმნელად არის გაშვებული „პრორჳგორევსე“, რაც „იწინასწარმეტყველა“-ს (πρωρξγορϵσϱ, πρϱβρϱϵσϱ, πρϱβρϱϵϱϱ) ნიშნავს. იქვეა აგრეთვე სხვა ბერძნული ტერმინიც, ოღონდ თარგმანთან ერთად მოცემული: „სასწაული მისცა მას ესაიაჲს მიერ წინაწარმეტყუელისა, ეპანოდონ, — აჩრდილი მზისაჲ კუალად იქცა ათთა მენაკთა“. Ἐπανϱδϱν მართლაც „მოქცევას“, „მობრუნებას“ აღნიშნავს. V თავში („მეფენი სპარსთანი“) და-

რეპ-დარიოსზე ნათქვამია, რომ იგია „ცოლის გერი-ნოითოსიო“. აქაც „ნოეთოს“-ი ბერძ. νῆπιος-ი ანუ ქართ. „გერ-ია“. აქვე არტახშეს ჩვენი ძეგლის იერუსალიმურ ნუსხაში „მნიმონ-ად“ (μνημον) არის მოხსენებული, მაშინ როცა სხვაგან იქ „მოქსენე-ა“ და სხვ... აშკარაა, ასეთი მოვლენები დედნიდან, ამ შემთხვევაში ბერძნული ტექსტიდან, მოყოლილობაზე მიათითებენ თარგმნის წარმოების შემთხვევაში და არა დედნის გადმოქართულებაზე. შეიძლება, ეფიქრა კაცს, ეს ბერძნობები უშუალოდ კი არა, არამედ შუალობით შემოსულიყო ქართულში, ე. ი. ჯერ სხვა რომელიმე ენაში არსებულიყო და მერმე იქიდან გადმოეღოთ ქართულში. ასეთად, შეიძლება, სომხური გვევარაუდნა, მაგრამ იქ, სადაც შესაბამისი ადგილები სომხურში დატულია, ბერძნული ლექსიკური ერთეულები სრულიად არ მოიპოვება. ასე მაგ. „(ცოლის) გერი-ნოითოსი—νῆπιος“—სომხურში გადმოცემულია საკუთარი სიტყვით „խորქ“, „მნიმონ—μνημον“ კი „ուշխ“-ით და სხვ... ამრიგად, ქართული „ქრონოლოგია“ უფრო თარგმნილი ძეგლი ჩანს (ბერძნულიდან), ვიდრე ქართველი ავტორის მიერ გადმოქართულებული ნაწარმოები (იმავე ბერძნულიდან).

როგორც ზემოთ (გვ. 231) აღვნიშნეთ, იპოლიტეს Chronicon-ის ქართული ვერსია ქრონოლოგიური სიის ხასიათს უფრო ატარებს, ვიდრე ქრონიკისას. რადგან ის, როგორც ეხლახან ითქვა, ამასთანავე თარგმანიცა ჩანს, ამიტომ ასეთი სახე იპოლიტეს ქრონიკონს ბერძნულად უნდა მიეღო და იქიდან, ცხადია, გადმოჰყვებოდა ქართულს.

6. რა დროის თარგმანია იპოლიტეს ქრონიკონის ქართული ვერსია

იპოლიტე რომაელის Chronicon-ის ქართული ვერსია 717 წელზე ადრე ქართულად ვერ აღმოცენდებოდა; ამ წელზე ადრე ვერ ითარგმნებოდა, რადგან ამ მომენტამდის აღწევს მისი გაგრძელება. თეოდოსი III მეფობით (717 წლით) უნდა ყოფილიყო ქართულის დედანი დამთავრებული, როგორც ამაზე მიუთითებს იმ სტატიის 'ხესავალი, რომელიც უსათაუროდ არის წარმოდგენილი ცველ ხელნაწერ კრებულებში. მეორე ზღვარი, რის გვიან ის ვერ ითარგმნებოდა, X ს-ის 70-იანი წლებია, როცა უცვლესი ხელნაწერი (მატბერდის კრებული) არის გადაწერილი. რადგან ამ ნუსხას გრაფიკულ ნიშნადაც აღმოცენებული არა ერთი შეცდომა მოეპოვება, გადმოყოლილი დედნიდან, ამიტომ ეს უკანასკნელი საკმაოდ ძველი უნდა ყოფილიყო, ყოველ შემთხვევაში IX საუკუნისა მაინც. თვით ჩვენი ძეგლი კი შეიძლება VIII ს-ის თარგმანადაც მივიჩნიოთ, მეტადრე ამ საუკუნის პირველი ნახევრისა, რადგან მასში არ მოიპოვება ისეთი ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც არაბულიდან ან ახალი სპარსულიდან მოდიოდეს.

7. ძეგლის ლექსიკა

იპოლიტე რომაელის Chronicon-ის ქართული ვერსია სხვათა შორის ძვრითაა ჩვენთვის ენობრივი მხრითაც. ზოგიერთ ლექსიკურ მასალას ზემოთაც შევხვით. აქ მას კიდევ ისეთი სიტყვები უნდა დავუმატოთ, რომლებიც საგანგებო აზრით იხმარება ან იშვიათად გვხვდება ძველად.

„ზრახვა“ ძველ ქართულში „უბნობას“, „ფიქრს“ აღნიშნავს. ჩვენი ძეგლის ერთი ადგილით ის „მნიშვნელობას“, „ზრს“, „ახსნა-განმარტებას“

ჰგულისხმობს („ჩუენებაჲ იხილა ნაბუქოდონოსორ და ზრახებაჲ იგი ჰკითხა ქალდეველთა და ბაბილონისა ბრძენთა“ (გვ. 238, 11).

„ხუეიკი“ ძველად უმთავრესად ბიბლიის ტექსტებში გვხვდება¹⁹. მას იქ „უეიკ“ და ჰუეიკ“ ფორმითაც ვხვდებით. ნათელი არაა ხოლმე მათი აღმნიშვნელობა იქ. ჩვენს ტექსტში იგი ტომობის აღმნიშვნელია დარიოს სპარსთა მეფისა: „დარიოს ხუეიკი :იზ: წელ“ (გვ. 238, 21), ე. ი. Darii... de semine Medorum (Lib. gen. I)... *Դարինի... ի զսակէ Մարաց* (ARM.).

„პირის მწდე“ ტერმინი სომხურით *տակառապես*-ს უდრის, ე. ი. „მეღვინეთ-უხუცესს“.

„გერ“ სიტყვა იშვიათი ხმარებისაა ძველად. ზემორე მოყვანილი ტექსტის მიხედვით („დარეჰ ცოლის გერი—ნოითოსი—:ით: წელ“) „გერი“ შეესაბამება ბერძნულ *γέρμης*-სა და სომხ. *խորի*-ს. ამ სიტყვას ზედმიწევნით სწორად განმარტავს ჩვენი დიდი ლექსიკოლოგი სულხან-საბა ორბელიანი, რომელიც წერს: გერი თანმიყოლილი (თანმოყოლილი B) (+ყანისა თუ რაც-ო)²⁰... ეისი მოყოლილობა იგულისხმება ზემომოყვანილ კონტექსტში, ეს თანმხლები სიტყვით არის აღნიშნული—„ცოლის-აო“ („ცოლის გერი“). საბა რომ მართებულად აკაეზირებს ამ სიტყვას „ყანასთან“, ამის სამოწმო ჩვენ ქართულ ბიბლიაშივე მოგვეპოვება. იქ ერთგან (4 მეფე 19,29) ვკითხულობთ: შეშჳამო... დაკრებული შენი... და მეორესა წელსა სთესო და ჰშჳამო გერი მისი“. შესაბამის ადგილს სომხურში *խքնხակ* მოიპოვება, რაც „თავის თავით მოსულს“, (*խքն+სակ*, რაც იგივე *խքნ-სկ* არის), უთესველად აღმოცენებულს აღნიშნავს, რასაც სპეციალური ტერმინი მოეპოვება ჩვენს ენაში, დაკაეზირებული გერი ძირთან. ესაა „ნაგერალი“, რომელსაც საბა განმარტავს როგორც „დაუთესლად მოსულს“²¹.

¹⁹ ა. შანიძე, სინური მრავალთავი 864 წლისა და მისი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის: სინური მრავალთავი 864 წლისა, სასტამბოდ მოამზადეს კათედრის წევრებმა აკაკი შანიძის რედაქციით, წინასიტყვაობით და გამოკვლევით, გვ. 320—323, თბილისი, 1959.

²⁰ სულხან-საბა ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, პროფ. ი. ყიფშიძისა და პროფ. ა. შანიძის რედაქციით, თბილისი, 1928.

²¹ იქვე.

ინოვაციური როსაელი: ქრონიკონი

-ტექსტი-

[I. მამათ-მთავარნი*]

- [122] 1. ადამ ცხოვნდა¹ ხლ** წელ და შვა სეით².
სეით ცხოვნდა¹ ხე წელ და შვა ენუს³.
ენუს⁴ ცხოვნდა¹ რე წელ და შვა კაინან.
კაინან ცხოვნდა¹ რთ წელ და შვა მალეღელ⁵.
მალეღელ⁶ ცხოვნდა¹ რაჟ წელ და შვა იარსდ⁷.
იარსდ⁷ ცხოვნდა¹ რაბ წელ და შვა ენუქი.
ენუქ⁸ ცხოვნდა¹ რაჟ წელ და შვა მათუსალა.
მათუსალა ცხოვნდა¹ რაჟ⁹ წელ¹⁰ და შვა ლამექ.
ლამექ ცხოვნდა¹ რაჟ წელ და შვა ნოვე¹¹.
ნოვე¹¹ ცხოვნდა¹ ფ წელ და შვა სემ¹².
სემ¹² ცხოვნდა¹ რ წელ და იყო [v] წყლით-რღუნამ ქუეყანასა ზედო.
მ დღე და მ ლამე.
ყოვლად¹⁴ შეკრბებიან¹⁵ წელნი ადამითან¹⁶ წყლით-რღუნამდ¹⁷ ცხმბ¹⁸.
2. სემ¹² შემდგომად წყლით-რღუნისა ბ-სა¹⁹ წელსა შვა ართაქსად.
ართაქსად ცხოვნდა¹ რღე წელ და შვა კაინან.
კაინან ცხოვნდა რღ წელ და შვა¹⁹ სალა.
სალა ცხოვნდა რღ წელ და შვა ებერ.
ებერ ცხოვნდა რღდ²⁰ წელ და შვა ფალეგ**.
ფალეგ ცხოვნდა რღ წელ და შვა რაგავ.
რაგავ ცხოვნდა რღე²¹ წელ და შვა სერუქ.
სერუქ ცხოვნდა რღ წელ და შვა ნაქორ.
ნაქორ ცხოვნდა თთ²² წელ და შვა თარა.
თარა ცხოვნდა თ წელ და შვა აბრაჰამ²³.
აბრაჰამ ცხოვნდა რე წელ, და იყო აღთქუმამ მისა მიმართ.

* ზელნაწერები: A. S—1141; B. იერუს.—44; C. A—165; D. A—691; J.— იერუს.—74.

** რიცხვები წითლით არის ნაწერი.

¹ ცხონდა BC. ² სეით A. ³ ენოს BC. ⁴ ენოს BC. ⁵ მალეღ B. ⁶ მალეღელ B. ⁷ იარსდ B. ⁸ ენუქი B. ⁹ რაჟ] გჩ, ძქ. ¹⁰ წელ—B. ¹¹ ნოვე A, ნოვე C. ¹² სემ BC. ¹³ სემ]. სემ ABC. ¹⁴ ყოვლად—B. ¹⁵ შეკრბებიან+ყოველნი B. ¹⁶ ადამისითან B. ¹⁷ წყლით-რღუნამდ A: -რღუნამდ B, -რღუნამდ C. ¹⁸ ცხმბ C, ბ-სა] მეორესა B. ¹⁹ კაინან. კაინან ცხოვნდა რღ წელ და შვა—ABC. ²⁰ რღდ] გ. *** ბერძნულსა და სომხურ ვერსიებში აქ ჯუმლია მოთავსებული ადამისითან. ²¹ რღე] CXXXII, ძქ. ²² თთ] ძქ. ²³ აბრაჰ C.

ყოვლად შეკრბებთან წელნი წელით-რღუნითგან ვიდრე **ოე** წლადმდე¹ აბრაჰამისა ჩიე და*.

3. აბრაჰამ შემდგომად აღთქუძისა [ღმრთისაჲსა] ცხოენდა² **კე** წელ და შეა ისაჲ.

ისაჲ ცხოენდა³ **ა** წელ და შეა იაკობ³.

იაკობ ცხოენდა⁴ **პჳ**⁴ წელ და შეა [ლევით].

[ლევით ცხოენდა] **მე**⁵ წელ და შეა [კაათ].

[კაათ ცხოენდა] **აჲ**⁶ წელ და შეა ამრამ⁷.

ამრამ ცხოენდა⁸ **ო**⁶ წელ და შეა მოსე⁹.

მოსე⁹ ცხოენდა² **პ** წელ და¹⁰ გამოიყვანნა ძენი ისრაჲლისანი ეგჳპტით უდაბნოდ¹¹.

ყოვლად შეკრბებთან წელნი **ოე** წლითგან აბრაჰამით ვიდრე ძეთა ისრაჲლისათა ეგჳპტით გამოსლვადმდე **ჟლ** წელ.

4. მოსე⁹ ძეთა თანა ისრაჲლისათა¹² დაყო¹³ უდაბნოს, ცხოენდა¹⁴-ლა მ წელ სხუა¹⁵ და მოსცა მათ შჯული¹⁶.

ისუ ძემან ნავესმან¹⁷ დაუმკვდრა მათ ქუეყანაჲ იგი აღთქუძისაჲ და ცხოენდა¹⁸ მათ თანა **კე** წელ.

ყოვლად წელნი¹⁹ გამოსლვითგან ძეთა ისრაჲლისათა²⁰ ეგჳპტით ვიდრე წლით განყოფადმდე ქუეყანისა მის აღთქუძისა **აჲ**, და ვინაჲთგან იყო აღთქუმაჲ ღმრთისაჲ აბრაჰამის მიმართ წელნი **ჟჲჲ**. წელით-რღუნითგან **ჩიე** წელნი. აღამითგან²¹ **ძქოზ** წელნი²².

II. მსაჯულნი ისრაჲლისანი**

ა. მოხუცებულთა **ლ** წელ²³.

ქუსარსათომ²⁴ მეფე²⁵ ასურეთისაჲ²⁵ **სა**²⁶ წელ.

გოთონიელ ძე²⁷ კინეზისი²⁸ **მ**²⁷ წელ.

ეგლომ²⁹ მეფე³⁰ მოაბისაჲ **ი** წელ.

აოტ **პ** წელ.

იაბის მეფე³¹ ქანანისაჲ³¹ **კ** წელ.

[123] დებორა და ბარაჲ **მ** წელ.

მადიამელთა **ზ** წელ.

გედიონ **მ** წელ.

აბიამელეჲ **გ**³² წელ.

თულა³³ **კ**³⁴ წელ.

იაირ **კ** წელ.

* * „და“ კავშირი ამჟღავნებს, რომ რედაქტორს ნდომებია სხვა ანგარიში (ვთქვათ აღამისით), მაგრამ ხელი აუღია განზრახვებზე წითლით არის ნაწერი ნუსხაში.

¹ წლადმდე A. ² ცხოენდა BC. ³ იაკობი B. ⁴ პხ] 83 (Barb.), 86 (Lib. gen. I). ⁵ მე] XL (Lib. gen. I), სჲ, ⁶ მე] 60 (ყველგან). ⁷ ამრამ] აბრაჰამ ABC. ⁸ თ] LXXV (Barb.)

⁹ მოსე A. ¹⁰ და-რნებითა ღმრთისაჲთა B. ¹¹ უდაბნოდ—B. ¹² ~ ისრაჲლისათა თანა B. ¹³ დაყო—B. ¹⁴ ცხოენდა-ღ B. ¹⁵ სხუაღ B. ¹⁶ შჯული+რომელი მიიღო მან ქელი-

საგან ღმრთისაჲსა B. ¹⁷ ნავესმან A. ¹⁸ ცხოენდა] დაყო B. ¹⁹ წელნი—B. ²⁰ ისრაჲლისათაჲთა B. ²¹ აღამისითგან B + წელნი B. ²² წელნი—B. ²³ ეს მუხლი სხვაგან არ ჩანს.

²⁴ ქოსარსათემ B. ²⁵ მეფე შუამდინარისაჲ B. ²⁶ თ] 9 (Barb.) VII (Litb. gen. II). ²⁷ ძე კინეზისი—B. ²⁸ მ] XXXIV. (Barb.), XXXI (Lib. gen. I—II). ²⁹ ეგლონ B. ³⁰ მეფე B.

³¹ ქანანისაჲ B. ³² გ] abs. (Lib. gen. I—II). ³³ თულა B. ³⁴ კ] XXIII (Barb.), (სომხ.).

ამონიტელთა¹ ი² წელ.

იეფთაე ვ წელ.

ესებონ³ ზ წელ.

ალონ⁴ ი წელ.

აბდონ⁵ კ⁶ წელ.

უცხო თესლთა მ წელ.

სამეგარ კ წელ.

სამეგარ ა წელ⁷.

ანარქიას და სამერ მსაჯულთა მ წელ⁸.

ირინის და სამანია⁹ მსაჯულთა ლ წელ¹⁰.

ყოვლად შეკრებებიან მსაჯულთა ისრაელისათა¹¹ წელნი ფკ და მღდელთა და მსაჯულ-
თანი¹² ტლისნი და სამოველისნი¹³ უ წელნი¹⁴.

ყოვლად შეკრებებიან მსაჯულთა წელნი¹⁵ ქი წელ.

[III]. მეფენი იუდაჲსნი იერუსალემს*

6, საულ ლ წელ. მ წელ ყოვლად მეფობდა საულ, არამედ¹⁶ თ წელ მის-
სა მეფობასა¹⁷ სამოველევ¹⁸ შჯიდა-ლა.

დავით ლე წელ და ვ თუე¹⁹. მ წელ²⁰ ყოვლად²¹ მეფობდა დავით, არა-
მედ ე წელ საულის მეფობასა მეფობდა. და წინაწარმეტყუელებდეს გაღ-
ნათან, დავით და²² ასაფ.

სოლომონ მ წელ. და²³ ტაძარსა ღმრთისასა აშენებდა²⁴, და აღასრულა
მე-იბ-სა წელსა მეფობისა მისისასა. და წინაწარმეტყუელებდეს ნათან და აქია
სელოენიტელი²⁵, სემეას, ადლო²⁵.

რობოამ ი²⁶ წელ.

აბია გ²⁷ წელ.

ასა მ და ა²⁸ წელ.

იოსათაჲ კჲ წელ. და წინაწარმეტყუელებდეს მიქეა²⁹, ელია, ელისე³⁰,
აბდია, იოველ³¹, ოზიელ, ელეაზარ³², აზარია³³.

იორამ ც³⁴ წელ.

ოქოზია ა წელ.

* წითლით სწერია ნუსხაში.

¹ ამონიტელთა B. ² კ⁶ B. ³ ესებონ] Esbal (Barb.), abs. (Lib. gen. II). ⁴ Allon labo-
lonita ann. VII (Lib. gen. I). ⁵ აბდონ] Hebron (Lib. gen. I—II), სეროქნი (Arm.). ⁶ კ⁶
VIII (Barb., Lib. gen. I—II, Arm.). ⁷ სამეგარ ა წელ] abs. (Barb., Lib., gen. I—II), სამ-
ხყარ ამს 30 (Arm., ქქონია Africanus-საც. ⁸ ანარქიას და სამერ მ წელ — Barb., Lib.
gen. I—II, ... ამჩქასანიოქსნი (var. ამჩქასნი) კაქას... ამს 40 (Arm.); ქართულის „ანარ-
ქიას“ აქ ამჩქასნი უნდა იყოს (ეს ცნობა Africanus-საც ქქონია). ⁹ სამანია C. ¹⁰ ირინის
და სამანია მსაჯულთა ლ წელ] abs. (ყველგან. ამ განსხვავებული ადგილების ნაცვლად იქ
საუბარია ჰელის მსაჯულობაზე და სამეფოს წინასწარმეტყუელებაზე, ქართულში კი მხო-
ლოდ უკმლშია შეტანილი ერთი და მეორეც. ¹¹ ისრაელისათანი B. ¹² მსაჯულთა B. ¹³ ელი
და სამოელ B. ¹⁴ წელ B. ¹⁵ წელნი] ემნი B. ¹⁶ არამედ+ პირველად B. ¹⁷ მეფობასა + ი-
მ-
ლისა B. ¹⁸ სამოველ B. ¹⁹ თუე A. ²⁰ წელ+ და ვ თუე B. ²¹ ყოვლადვე C. ²² და—B. ²³ აშე-
ნებდა+ იერუსალემს B. ²⁴ სალონიტელი A, სალონიტელი C. ²⁵ ხედება უფრო Barbs.-ს. ²⁶ ი²⁶
XVII (Barb.), (Lib. gen. I), Arm, ²⁷ გ] XVII (Lib. gen. I), VI (Lib. gen. II და Arm.). ²⁸ მ
და ა—B. ²⁹ მიქეა C. ³⁰ ელისე A. ³¹ იოველ] იოსებ B. ³² ელეაზარ A. ³³ წინასწარმეტ-
ყუელთა რიგი სხვა ვერსიებში სხვანაირია. ³⁴ ც] XX (Lib. gen. I—II), (Arm).

გოდოლია¹, დედა მისი ზ² წელ.

იოვას მ წელ.

ამასია კთ³ წელ.

აზარია, რომელსა⁴ ოზიაცა ერქუა, რომელი განკეთრდა ნბ წელ. და წინაწარმეტყულებდეს ოსე⁵, ამოს, ესაია, იონას⁶.

იოვათამ⁷ ივ⁸ წელ.

აქაზ ივ⁹ წელ.

ეზეკია კთ¹⁰ წელ. მეექუსესა¹¹ წელსა მეფობისა მისისასა ჰრომე¹² აღიშენა¹³ ჰრომილს მიერ¹⁴ მეფისა. და ი-სა¹⁵ წელსა მეფობისა მისისასა საღმანასარ მეფე¹⁶ ასურეთისაა ზედა მოუტდა ისრაელსა და წარტყუნა¹⁷ ოსე¹⁸ მეფე ისრაელისაა ათსა თანა ნათესავსა. და ტყუნევასა¹⁹ მას წარტყუნა²⁰ ტობი კაცი მართალი. და მე-იღ-სა წელსა მეფობისა მისისასა დასნეულდა ეზეკია მეფე²¹. ესაია წინაწარმეტყულებან სიკუდილისა [v] მისისათეს პრორსგორეცე²² ცრემლოდა²³ მწარედ²⁴. შეიწყალა ღმერთმან და შესცინა მას ცხორებაა იე წელი. სასწაული მისცა მას ესაიას მიერ წინაწარმეტყუელისა—ეპანოლონ,— აჩრდილი მზისაა კუალად იქცა ათთა მენაკთა.

მანასე²⁵ ნე წელ.

ამოს ბ²⁶ წელ.

იოსია ლა წელ. წინაწარმეტყულებდეს იერემია, სოფონიას²⁷, ოლდად, ბარუქ.

იოაქას²⁸ ვ თთუ²⁹, ფარაო ნექაო შეიპყრა იოაქას და წარტყუნა³⁰ ეგვიტედ.

იოვაკიმ³¹, რომლისა სახელი ელიაკიმ³² ია³³ წელ. წინაწარმეტყულებდა ურია იერუსალსმისათეს და ივლტოდა ეგვიტედ. იოვაკიმ წარავლინა მისთეს და მოკლა იგი.

იოვაკიმ, რომლისა სახელი იექონია ვ თთუ³⁴ და ი დღ³⁵. ნაბუგოდონოსორ³⁶ მეფემან ბაბილოენისამან შეიპყრა და³⁸ წარტყუნა იოვაკიმ³⁷ იწ წლისაა ბაბილოენდ³⁸ და ყოველნი ძლიერნი და³⁹ ჯელოვანნი იერუსალსმისანი ჯ ოდენ ტყუნევასა⁴⁰ მას. წარტყუნა²⁰ დანიელ, ანანია, აზარია, მისაელ ჭურჭერსა⁴¹ თანა ტაძრისასა და ქალაქისასა და საფას⁴² იგი შეიღო ბაბილოენდ. და მეფედ დაადგინა იერუსალსმს მატთანია⁴³ იოვაკიმის წილ⁴⁴ მამის ძმა მისი, სედეკია სახელი უწოდა.

¹ გოთინიელ B. ² ხ| VIII (Lib. gen. I—II; Arm.). ³ კთ| XXVIII (Barb.), VIII (Lib. gen. I—II; Arm.). ⁴ აზარია რომელსა abs. (ყველა სხვა ვერსიაში). ⁵ ოსე A. ⁶ იონა B (წინაწარმეტყუელთა რიგი სხვა ვერსიებში სხვანაირია). ⁷ იოათამ B. ⁸ იე| XV (Lib. gen. II). ⁹ იე| XV (Barb., Lib., gen. I—II; Arm.). ¹⁰ კთ| XXV (Lib. gen. I). ¹¹ მეექუსესა A| ¹² ჰრომე A. ¹³ აღიშენა B. ¹⁴ ჰრომილს მიერ| ჰრომილესგან B, ჰრომის მიერ C. ¹⁵ ი-სა ზ-სა B. ¹⁶ მეფე B. ¹⁷ წარტყუნა B. ¹⁸ ოსე B| ორივე AC. ¹⁹ ტყუნევასა B. ²⁰ წარტყუნა B. ²¹ მეფე—B. ²² პრორეგორეცე B. ²³ ცრემლოდა C. ²⁴ მწარედ A. ²⁵ მანასე A. ²⁶ ბ| XII (Arm.). ²⁷ სოფონია B. ²⁸ იოაქაზ BC. ²⁹ ვ თთუ| menses IV (Lib. gen. II), annis VI (Lib. gen. II), ანა ვ (Arm.). ³⁰ წარტყუნა B. ³¹ იოაკიმ B. ³² რომლისა სახელი ელიაკიმ| რომელსა ელიაკიმ A. ³³ ია| XL, (Lib. gen. II). ³⁴ დღე B; და ი დღ abs. (სხვა ვერსიებში). ³⁵ ნაბუგოდონოსორ BC. ³⁶ შეიპყრა და—B. ³⁷ იოაკიმ C. ³⁸ ბაბილოენდ B, ბაბილოენდ C. ³⁹ და+დიდებულნი და B. ⁴⁰ ტყუნევასა B. ⁴¹ ჭურჭელსა B. ⁴² საფასე B. ⁴³ მატთანია| loachim (Barb., Lib. gen. I—II), lekhonia (Arm.); „მატთანია“ ფორმას, ჯერ, ეგვიპტის კესარიელთან და აქიდან, მერმე, ასოლიკთან (გვ. 13) ვხვდებით. ⁴⁴ წილ+მატათია B.

შეკრებიან ყოველი წელი ტყუენითგან ოსმითგან¹ მეფისა ისრაჲლისაჲთ² და სამა-
რიასაჲთ³, რომელი წარტყუნა საღმანასარ ვიდრე წარტყუნადმდე⁴ იოვაკიმისა მეფისა
ოუდაჲსსა⁵ ნაბუქოდონოსორის მიერ წელი რკბ.

ყოვლად შეკრებიან წელი მეფეთა იუდაჲსთანი, რომელი მეფედეს იერუსალმის სა-
ულისითგან იოვაკიმისამდე⁶ წელი ფად და გაოსლვითგან ძეთა ისრაჲლისათა⁷ ეგუპტით წელი
ჩრად და აღოქმითგან ღმრთისაჲთ აბრაჲმის მიმართ წელი ჩფჲე. წელით-რღუნითგან
წელი⁸ ჩქი. ადამითგან⁹ წელი წყობ*.

[IV]. რიცხუნი წელთანი¹⁰, რიოდენნი დაუენეს¹¹ ძეთა ისრაჲლისათა ბა-
ბილოგნს¹² ტუეეობასა¹³ მსგავსად სიტყუსა მის იერემია
წინაწარმეტყუელისა

8. სედეკია ია წელ. მეორესა წელსა სედეკიაჲსსა ჩუენებაჲ იხილა [124]
ნაბუქოდონოსორ და ზრახებაჲ იგი ჰკითხა ქალდეველთა და ბაბილოენისა
ბრძენთა. ღმერთმან გამოუტყხადა დანიელს ჩუენებაჲ იგი და აუწყა მეფესა.

ნაბუქოდონოსორ შემდგომად სედეკიაჲსა ცხოუნდა მეფედ¹⁴ კდ წელ¹⁵.
მარტუდაქ¹⁶ ძმ მისი¹⁷ იზ წელ.

ბალტასარ იზაჲ მისი ღ წელ. სერი უყო მთავართა მისთა და ხარჭთა
მისთა და გამოიღო ჰურჭერი იგი, რომელი¹⁸ მოიღო ნაბუქოდონოსორ იერუ-
სალმით სახლისაგან ღმრთისაჲსა და სუმცდა ღწმოსა მით¹⁹. მას ეამსა გა-
მოუჩნდა ჯელი კაცისაჲ თითითურთ და წერდა კედელსა²⁰, რომელი განუ-
მარტა²¹ დანიელ²².

დარიოს ხუტიკი იზ წელ. ა-სა წელსა მისსა მეფობასა დანიელ მთა-
აგდეს ჯურღმულსა მას ღმრთისაჲსა. მევესა არა უნდა, არამედ იიძულეს²³ იგი
მისთჲს²⁴ დაწესებულისა მისთჲს.

კვროს სპარსი მეფობდა შემდგომად დარიოსისა. ა წელსა კვროსისსა²⁵
აღივსნეს ტყუეობისა²⁶ ო-ნი წელი მსგავსად სიტყუსა მის იერემია წინაწარ-
მეტყუელისა. და გამოავლინნა კვროს მეფემან ცენი ისრაჲლისანი ბაბილოენით
იერუსალმდ იესუჲს თანა იოსედეკისა²⁷ მღღელისა მის დიდისა და ზორობა-
ბელ სალათიელი²⁸ ეთა თანა ისრაჲლისათა აღმოვიდა. კვროს მეფემან სპარს-
თამან მოსცა ჰურჭერი²⁹ იგი ტაძრისა ღმრთისაჲ იერუსალმდ, ოკროჲსაჲ
და ვეცხლისაჲ, რომელი წარიღო ნაბუქოდონოსორ მეფემან. წინაწარმეტყუ-
ელებდეს დანიელ და ეზეკიელ.

ყოვლად შეკრებიან წელი წარტყუენითგან იოვაკიმის მეფისა იოუაჲსით ვიდრე პირ-
ველად წლადმდე³⁰ კვროს მეფისა სპარსთაჲსა ტყუეობისა³¹ წელი ო. საულისითგან მეფისა³²
ისრაჲლისა³³ წელი³⁴ ფად³⁵. გამოსლვითგან ძეთა ისრაჲლისათა³⁶ ეგუპტით წელი ჩხლე.
აღოქმითგან ღმრთისაჲთ აბრაჲმის მიმართ წელი ჩქადე. წელით-რღუნითგან წელი³⁷ ცქპ,
ადამითგან³⁸ წელი წყობ.

* ეს ჯუბლები მსხ. სხვა ვერსიებში.

¹ ოსეთიგან B. ² ისრაჲლისა B. ³ სამარიასა B. ⁴ წარტყუენადმდე B. ⁵ იუდაჲსა A. ⁶ იოვაკიმისამდ A. ⁷ ისრაჲლისათაჲთ B. ⁸ წელი—B. ⁹ ადამისითგან B. ¹⁰ წელთა-
ნი და B. ¹¹ დაყენეს C. ¹² ბაბილონს B. ¹³ ტყუეობასა B. ¹⁴ მეფედ A. ¹⁵ სხვა ვერსიებში
არსადაჲ ეს ცნობა. ¹⁶ მარტოქე ს. ¹⁷ ძმ მისი—B. ¹⁸ რომელ B. ¹⁹ მითა B. ²⁰ კედელსა|
ნაგობეჲსა კედლისასა B. ²¹ განუმარტაქ გამოუთარგმანა B. ²² დანიელ თეველ, მანუ, ფარებ
B. ²³ იიძულეს B, ურღმეს C. ²⁴ იგი მისთჲს—B. ²⁵ კვროსისა B, კურონისა C. ²⁶ ტყუეობისა
B. ²⁷ იოსედეკისა A. ²⁸ სალათიელისი B. ²⁹ ჰურჭელი B. ³⁰ წლადმდე A. ³¹ ტყუეობისა B.
³² მეფისა—B. ³³ ისრაჲლისაჲთ B. ³⁴ წელი—B. ³⁵ ფად+წელ B. ³⁶ ისრაჲლისათაჲთ B.
³⁷ წელი—B. ³⁸ ადამისითგან B.

[V] მეფენი სპარსთანი*

9. კვროს შემდგომად აღმოსლვისა [v] ძეთა ისრაჲლისათა იერუსალმელ ლ წელ.

კამბუჲს¹ ძემან კვროსისმან, რომელი ითქუა ულექთის, მეორჲ ნაბუქონ-დონოსორ ო წელ. მე-დ-სა წელსა მეფობასა² მისსა ჰურიანი განდგეს. წარავლინა ჰოლონფერნე³ ერისთავი⁴ დიდძალითა ერთთა ჰურიათათჳს გარე-შოცვად⁵. წარმოვიდა ჰოლონფერნე⁷ დიდითა ძლიერებითა, გარე-შეიცვა⁶ ქა-ლაქი ჰებრაელთაჲ, რომლისა სახელი ბეტულუა. იყო ვინმე დედაკაცი ქურივი, რომლისა სახელი იუდით¹⁰, მას ქალაქსა შინა. იგი გარდამოვიდა ჰოლონ-ფერნესა¹¹ კარვად მისა, და დაყო დღჲ გ¹². დ-სა¹³ დღესა ეძინა მას თჳსსა ზედა სასუენებელსა¹⁴, ღამე¹⁵ ილოცვიდა და ზღუდე ყო¹⁶ ღმრთისა შეწევნაჲ. და თავი მოკუეეთა მას. ესრჲთ სპარსთა¹⁷ იგი ცლიერებაჲ განიბნია.

მოგუთა ზ თთუე¹⁸.

დარიოს ვახშტასპეანი¹⁹ ლგ²⁰ წელ. და ვ-სა წელსა მეფობასა მისსა²¹ იერუსალმჲს ტადარი იგი აღესრულა, ხოლო²² იშენებოდა²³ მგ წელ. წინაწარ-მეტყუელებდეს ანგეოს²⁴ და ზაქარია.

ქსერქსეს²⁵ დიდი ით²⁶ წელ და ვ თუე²⁷ მე-დ-სა წელსა მეფობასა მისსა²⁸ ეგვპტესა კელ-ყო. და მისა²⁹ შემდგომად ათენელნი, განხერხნა³⁰.

არტევან³¹ ზ თთუე³².

არტახშეს³³ კელ-გრძელი მა³⁴ წელ. მე-კ-სა წელსა მეფობისა მისისასა ნეემია, -პირის-მწღჲ³⁵ თჳსი, -გამოითხოვა შუნებად³⁶ იერუსალმისა. და ებრ-ძანა აღსლვად³⁷ ჰურიასტანად³⁸ და აღაშენნა ზღუდენი ქალაქისანი. სიერცჲ³⁹ მას შინა განშზადა მსგავსად ხილვისა დანიელ წინაწარმეტყუელისა. და ეზრა-დსგან ისწავა ბჯული. და ესთერის და მარდუქჲსა⁴⁰ მიერ ჰამანი⁴¹ მოკლეს სპარსეთსა⁴².

ქსერქსე⁴³ მეორჲ⁴⁴ ზ თთუე⁴⁵.

სოკრიანოს⁴⁶ ზ თუე⁴⁷.

დარეჲ⁴⁸ ცოლის-გერი⁴⁹—ნოითოსი⁵⁰—ით წელ.

* წითლით არის ნაწერი. ¹ კამბუზის B. ² მეორედ B. ³ მეფობასა — B. ⁴ ჰოლონ-ფერნე A, ჰოლონფორნე B. ⁵ ერისთავი: თჳი B. ⁶ გარე-შოცვად A. ⁷ ჰოლონფორნე B. ⁸ გარე-შოცვა A. ⁹ ებრაელთა B. ¹⁰ იუდით B. ¹¹ ჰოლონფორნესა B. ¹² დღჲ გ| სამი დღე B. ¹³ დ-სა| მეოთხესა B. ¹⁴ სასუენებელსა B. ¹⁵ ღამე A. ¹⁶ ზღუდე ყო A, ზღუდე იყო B. ¹⁷ სპარსთა| სპართა A. ¹⁸ თთუე A. ¹⁹ თთუე mensis VIII (Lib. gen. I), annis VII (Lib. gen. II). ²⁰ ეხასპუსი B| Արտաշես (Arm. სხვა ვერსიებში abs.). ²¹ ლგ| XXXIII (Barb.), (Lib. gen. II). ²² მისისასა B. ²³ ხოლო — B. ²⁴ ეშენებოდა C. ²⁵ ან-გეოს C. ²⁶ ქსერქსეს B. ²⁷ თ| XI (Barb.), XXVI (Lib. gen. I), XXIV (Lib. gen. II), XXI (Arm.). ²⁸ და ვ თუე abs. სხვა ვერსიებში. ²⁹ მეფობისა მისისასა B. ³⁰ ანისა B. ³¹ გან-ხერხილ C. ³² არტახშეს B (ეს შემთხვევა სხვა ვერსიებში: ანს. ეს ნეფე და მისი ზეობა ვესე-ბიოს კესარიელის ქრონიკებში ყოფილა მხოლოდ, ისიც 7 წლის სახით). ³³ თთუე A. თუე B. ³⁴ არტახშეს| არტაქსეს B. ³⁵ მა| XXXIII (Barb.). XXXVI (Lib. gen. I), XXX (Lib. gen. II), 40 (Arm.). ³⁶ პირის-მწღე B. ³⁷ შენებად B. ³⁸ აღსლვად B. ³⁹ ჰურიასტანად C. ⁴⁰ სიერცე B, ⁴¹ მარდუქეს B. ⁴² ჰამან B. ⁴³ ზოგიერთი შემთხვევა ჩამოთვლილთაგან მხოლოდ Arm.-ში იპოვება. ⁴⁴ ქსერქსე A. ⁴⁵ მეორე — B. ⁴⁶ ზ თთუე| menses V (Barb.), dies LX (Lib. gen. I), annis XII (Lib. gen. II). ⁴⁷ როვდანე A, როვდანე C. ⁴⁸ თუე A, ⁴⁹ თთუე| menses VI (Lib. gen. I), annis XVII (Lib. gen. II). ⁵⁰ დარიოს B| დარედ AC. ⁵¹ ცოლის-გერი — B. ⁵² ნოითოსი: გერი B.

არტახშეს¹ მნიმონ ძმ მისი² მბ³ წელ.

არტაქსაქსე⁴ კეუქასი⁵ მბ⁶ წელ.

არსესოქე⁷ დ წელ.

დარიოს გ⁸ წელ.

ალექსანდრე⁹ მაკედონელმან მოკლა მეფე¹⁰ დარიოს და დასცა ძლიერგ-
ბაჲ სპარსთაჲ.

[126] ყოვლად შერბებიან წელნი კვროს მეფისაჲთგან¹¹ სპარსთაჲსა¹² ვიდრე დარიოს
მეფისამდე¹³ წელნი ხლ.

10. ალექსანდრე¹⁴ შემდგომად დარიოსის მოკლეისა მეფობდა მტკიცე¹⁵
კჲ წელ და ზ თთუე¹⁶.

[VI]. მეფენი პტოლემეანნი ეგვიპტელთანი*

პტოლემეოს ლავგოსენი¹⁷ მბ წელ. ამან პტოლემეოს განაწესნა და გა-
მოთარგმანნა თ-თა მათ¹⁸ შჯულისა მოწაფეთა სიბრძნენი ჰურიათანი, შჯუ-
ლი¹⁹ და ყოველნი ებრაელთა წიგნნი²⁰ ბერძენთა ენასა. და მე-მ-სა წელსა
მეფობისა მისისასა სელევკოს ნიკატორისმან ანტიოქიაჲ²¹ ალაშენა**.

პტოლემეოს ძმათ-მოყუარემან ლზ²² წელ. მე-მ-სა წელსა მეფობისა მისი-
სასა²³ სოსტრაბას, დექსიფანონ²⁴, კნიდიონ²⁵ აღჰმართეს ალექსანდრიას გო-
დოლი, რომელსა ჰრქვან ფორონ. კა წელსა მეფობასა მისსა ჰრომეს ვეცხ-
ლისა დიდებაჲ წარჰკუთა²⁷.

პტოლემეოს ევერგეტეს²⁸ კე²⁹ წელ.

პტოლემეოს ფილოპატოს³⁰ იზ³¹ წელ.

პტოლემეოს ეპიფანის კე³¹ წელ.

პტოლემეოს ფილომიტოს³² ია³³ წელ.***

პტოლემეოს ევერგეტეს კგ³⁴ წელ.

პტოლემეოს ოსოტერ კზ³⁵ წელ.

პტოლემეოს ალექსანდრიოს იმ³⁶ წელ.

პტოლემეოს მეორემან³⁷ იმ³⁸ წელ.

პტოლემეოს დვონისის ით³⁹ წელ.

პტოლემეოსის ასულმან⁴⁰ კლეოპატრა კბ წელ.

* წითლით არის ნაწერი A-ში. ** აღნიშნული შემთხვევები სხვა ევრსიებში abs.
*** აქ ჩამოტვირთილია 1/2 ფურცელი სიგრძეზე. დანაკლისი ვაჟებთ B ნუსხიდან.

¹ არტახშაშე B. ² მნიმონ ძმ მისი მოკსენმან A. ³ მბ LXII (Lib. gen. I), LXI (Lib. gen. II), 40 (Arm.), ⁴ არტაქსაქსე A, არტახქსაქსე B. ⁵ არტაქსაქსე კეუქასი Ochus (Lib. gen. II) (Barb.), Ocor. (Lib. gen. I), ოქრუს (Arm.) ⁶ მბ XXI (Barb.), XXIII (Lib. gen. I—II), VI (Arm.) ⁷ არსესოქე A, არსის B. არსესოქე Absus Ochi (Barb.), Arses notus (Lib. gen. I), Ἀρσῆσος (Arm.), [შე] VII (Lib. gen. I—II). ⁸ ალექსანდრე A. ⁹ მე-ფე B. ¹⁰ კვროს მეფისაჲთგან კვროსისითგან B. ¹¹ სპარსთაჲსა—B. ¹² მეფისამდე მეფისა სპარსთაჲსამდე B. ¹³ მტკიცე A. ¹⁴ თთუე A. ¹⁵ პტოლემეანთანი ეგვიპტეს B. ¹⁶ ლავგოს B, გწავგწანანი C] Lagi Soter (Lib. gen. I), Laius Soter (Lib. gen. II), Λαγῖος (Arm.) ¹⁷ მათგან B. ¹⁸ შჯულნი C. ¹⁹ წიგნნი ებრაელთანი B. ²⁰ ანტიოქია A. ²¹ ლზ) XXXVIII (Lib. gen. I), XXX (Lib. gen. II). ²² მისსა მეფობასა B. ²³ და ექსაფანონ C. ²⁴ კნიდიონ B. ²⁵ დიდებაჲ დრი A. ²⁶ წარკუთა B. ²⁷ ევერგეტეს B. ²⁸ კე XX (Lib. gen. II). ²⁹ ფილოპატორ B. ³⁰ კე] იყ (Arm.), XXVII (Lib. gen. II). ³¹ ფილომიტორ B, ფილომინოს C. ³² ია XVII (Lib. gen. II); XV (Arm.) ³³ კგ XXIX (Arm.), XXX (Lib. gen. II; I-ში abs.). ³⁴ კზ XV (Arm.), XVIII (Lib. gen. I), XXVIII (Lib. gen. II). ³⁵ იმ XXIV (Lib. gen. II, Lib. gen. I abs.), XII (Arm.). ³⁶ მეორე C. ³⁷ იმ XX (Lib. gen. II), VIII (Arm.) ³⁸ ით XX (Lib. gen. I), VIII (Arm.), XVII (Lib. gen. II). ³⁹ ასული C.

ყოვლად შეკრებიან წელნი ბტოლემეანთანი მეგევტელთანი სჟდ, თარგ. სნთ.

11. ოცდამეოთხესა წელსა მეფობასა კლეოპატრასსა¹ იელიოს² კეისარი მოვიდა³ პრომედ. და შეკრებს კეისარნი და წელთა პრომა⁴ მეფეთა⁵ რაცხდეს პირველად. 6 წელსა მეფობასა კლეოპატრასსა⁶ იელიოს⁷ კეისარი აღილო პროტელთაგან. და კასიონ მეფობდა 8 წელ და 9 თთუშ და ი დღე. იმ წელსა, პრომა მეფობასა იე, აგუსტოს, რომელი პრომს მეფობდა, კლეოპატრა მოკლა. და აღილო ბტოლემეანთა მეფობაჲ. და ამისა შემდგომად მეფობდა სხუათა წელთა, კვ-თა. მე წლისა პრომა⁸ მეფობისა, ესე არს მზ წელი მეფობისა აგუსტეს კეისრისაჲ, განკაცნა მაცხოვარი ჩუენი იესუ ქრისტე, იშვა და⁹ ეორციელ იქმნა¹⁰ წმიდისაგან ქალწულისა მარიამისა და სულისა¹¹ წმიდისა.

ყოვლად შეკრებიან წელნი ქრისტს¹² მოსლვადმდე ესრე: ბტოლემეანთა მეფობითგან აგუსტესნი წელნი კვ. კვროსითგან, რომელმან აღაღივნა ძენი ისრაელისანი ბაბილონით იერუსალმად წელნი ფნგ. საულისითგან მეფისა ისრაელისაჲთ ჩრიფ. გამოსლვითგან ძეთა ისრაელისათაჲთ ვგუ¹³ტით წელნი ჩლუა. და აღთქმითგან ღმრთისაჲთ აბრაჰამის მიმართ წელნი ცხკა¹⁴. წყლით-რღუნითგან ძსლგ. აღამისითგან წელნი კვჟშ.

ინდიკტიონი და ჯაბანი¹⁵ მე წლითგან პრომა მეფობით ესე არს. მზ-სა წელსა აგუსტეს კეისრისასა განკაცნა უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე. ა ინდიკტიონსა შაბუ და შეტერუა მათ ჯაბითთა მაცხოვარი და უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე იშვა და ეორციელ იქმნა წმიდისაგან ქალწულისა და ღმრთის მშობელისა მარიამისგან და სულისაგან წმიდისა. ინდიკტიონი აღვალს იე წლადმდე და მერმე თავითვე მოიქცევის.

[VII. კეისარნი პრომთანნი]

იქმნა შემდგომად ამისა მეფეჲ გერი მისი ტიბერიოს*. [v] ამისსა მე-მწ-სა წელსა იყო ენებაჲ უფლისაჲ.

გაიოს დ წელ¹⁶.

კლაუდიოს იე წელ¹⁶.

ნერონ იდ წელ¹⁷.

ბალბოს, ათონ, ბატოლოს. სამნივე ა წელ და ა თთუე¹⁸.

ვესპასიანოს ი წელ¹⁹.

ტიტოს იმ მისი გ წელ²⁰.

დუმენტიანოს ძმაჲ მისი იე წელ²¹.

ნეროვას ა წელ²².

ტრაიანოს კ²³ წელ.

ანდრიანოს განრღუელი კა²⁴ წელ.

ანტონინოს ეესებითოს მორწმუნე კბ²⁵ წელ.

* აქამდის ატანს დანაკლისი A-სი (შდრ. გვ. 240, შენ ***).

¹ კლეოპატრასსა C. ² იულიოს C. ³ მოვიდეს B. ⁴ პრომს C. ⁵ მეფეთასა C. ⁶ კლეოპატრასსა C. ⁷ იულიოს C. ⁸ პრომ B, პრომს C. ⁹ იშვა და—C. ¹⁰ იქმნა+და იშვა C. ¹¹ სულისაგან C. ¹² ქრისტეს B. ¹³ ცხკა] ცხკ B. ¹⁴ ჯაბანი] ჯ¹ტანი B. ¹⁵ დ წელ] ann. XXII, mens. VII dies XXII (Lib. gen. I), ამა 3 ლ ამაჲსა 10 (Arm.). ¹⁶ იე წელ] ann. XIII, men. I dies XXVIII (Lib. gen. I), ამა XIV ლ ამაჲსა 9 (Arm.). ¹⁷ იდ წელ] ann. XIII m. VIII dies XXVIII (Lib. gen. I), 13 ლ ამაჲსა 8] (Arm.) ¹⁸ ბალბოს, ათონ, ბატოლოს, სამნივე ა წელ და ა თთუე] Calba m. V d. XXVI. Otho mens. VIII d. XII. Vitellius m. IX d. XV (Lib. gen. I) *არყას¹ ამაჲსა 7... იქინ² ამაჲსა 3... იქიხიქიხა³ ამაჲსა 8... (Arm.) ¹⁹ Arm.-ში ასეა, ლათინურში abs. ²⁰ გ] ann. III m, II (Lib. gen. I), 2 ამა (Arm.) ²¹ ამა 17 (Arm.), abs. ლათ-ში. ²² ა] 2 (Arm.), abs. ლათ-ში. ²³ კ] 19 (Arm.), ann. XVII m. VIII d. VI (Lib. gen.). ²⁴ Chardianus ann. XX, m. X. d. XXVIII (Lib. gen. I), 22 (Arm.) ²⁵ კბ]... m. VIII d. XXII (Lib. gen. I), 23 (Arm.).

მარკოს ავლერიანოს ლუკიოსითურთ, ძმით მისით ით წელ¹.

კომოდოს იბ² წელ.

პერტინაქს გ³ თთუე⁴.

სევეროს იმ⁵ წელ.

ანტონინოს ზ⁶ წელ.

მაკრინოს ა⁷ წელ.

ალექსანდროს ით წელ⁸. დედაა ამის მეფისაა მამია მორწმუნე იყო ფრიად და მცველ ეკლესიათა*.

მაქსიმიანოს ე⁹ წელ.

პოპინიოს და ბალბოს გ¹⁰ თთუე¹¹.

კორდიანოს ვ წელ.

ფილიპე¹² ზ წელ. ამას ყოვლითა გულითა მისითა ჰრწმენა ქრისტე.

დეკიოზ თ¹³ წელ. და დაიქლა იგი ვიეთგანვე ძითურთ.

გალოს და ბულიკოს გ წელ.

ვალერიანოს და ვალინოს იე წელ.

კლავდიოს ბ წელ.

ავლერიანოს ვ წელ.

კარინოს და ძმ ნუმერიანოს ბ წელ.

დეოკლიტიანე და მაქსიმიანე კთ წელ.

[126] მაქსიმიანოს ლალერიანოს და მაქსიმოს ძმ არკულისისი თ წელ. ამათსავე მეფობასა მეფობდა ბარტანიასა ზედა კოსტა, მამაა დიდებულისა კოსტანტინესი.

კოსტანტინე მეფემან დიდებულმან მე-ზ-სა წელსა მეფობისა მისისასა მოკლა უშუალოდ მეფე მაქსიმიანე და დაიპყრა ჰრომთა მეფობაჲ. და აღესრულა კონსტანტინე დიდი აე წლისაჲ. და დაყო მეფობასა შინა ლბ წელი. მე-ით-სა წელსა მეფობისა მისისასა იყო წმიდაჲ კრებაჲ ნიკეაჲსაჲ. და ით-სა წელსა იკურთხნეს წმიდანი ეკლესიანი იერუსალემისანი ჯელითა წმიდისა ათანასისი ალექსანდრიელისაჲთა.

ყოვლად შეკრებვიან წელნი ქრისტეს მოსლეთგან ჯუართა პონაღმდე ტკვ აგვსტეს კეისრისაჲთგან ვიდრე კოსტანტინესამდე ლე მეფენი იცვალნეს ბერძენთა ზედა. და იაკობ ძმისა უფლისაჲთგან ვიდრე კვირლესამდე ლე-ვე იცვალნეს ებისკოპოსნი იერუსალემსა ზედა.

18. კოსტანტინე ძმ დიდებულისა კოსტანტინესი და კოსტოს ძმაჲ მისი გ წელ.

კოსტანტინოს ძმაჲ მათი თვთმპყრობელა კე წელ.

ივლიანე ღმრთის შემაწუხებელი ბ წელ.

* ამით მთავრდება იბოლატეს Chronicon-ი.

¹ მარკოს. ავლერიანოს ლუკიოსითურთ, ძმით მისით. ით წელ] Marcus ann. XIX m. V d. XII (Lib. gen. I), შარქისი სნოინქნიუ XIV.. ოიქჩაიქ... სერეჟიი ჩხრუ' ამა XIX. (Arm.). ² იბ] ann. XIII m. VIII d. XXIV (Lib. gen. I), XIII (Arm.). ³ გ] VII (Lib. gen. I). ⁴ თუშ A. სხვა ვერსიებშია: Iulianus m. II d. VII (Lib. gen. I), ამა V (Arm.). ⁵ ი] XIV (Lib. gen. I), XV (Arm.). ⁶ ზ] ann. VI, m. IX d. II (Lib. gen. I), ო ა] ann. I, m. II. d. VI (Lib. gen. I). ⁷ თ] ann. XIII d. IX (Lib. gen. I), 3 (Arm.). ⁸ ე] IV (Arm.). ⁹ გ] 10 (Arm.). ¹⁰ თუშ A. ¹¹ ფილიპე A] მქსა ზარქისნი (Arm.) ¹² თ] 2 (Arm.).

ივბინიანოს ვ წელ.
 ვალენტიანოს ია წელ.
 ენუს იბ დღმ.
 ბალენ ია წელ.
 ღრატეანოს ია წელ.
 თევდოსი დიდი იე წელ.
 არკადი კბ წელ.
 ონორი იგ წელ.
 თევდოსი მცირე მბ წელ.
 მარკიანს ვ წელ.
 ლეონ კ წელ.
 ლეონტი ა წელ.
 ზენონ იგ წელ.
 ანასტას კზ წელ.
 ისტუნიანე კთ წელ.
 იესტუზნა თ წელ.
 ტიბერის კა წელ.
 მავრიკ იდ წელ.
 ფოკა ც წელ.
 ჰერაკლს ლა წელ.
 კოსტანტინს და კოსტანტიანოს
 იდ წელ.
 კოსტანდინ კტ წელ.

კოსტანტიანოს კბ წელ.
 ლეონტი ვ წელ.
 აფსიმაროს ზ წელ.
 ფილიკოს ა წელ.
 ანასტას გ წელ.
 თევდოსიოს ა წელ.

14. ლეონ და კოსტანტინე ძმ

მისი მე.
 ლეონ და კოსტინე და დედაჲ მათი
 ერინე კვ.
 ნიკიფორე თ.
 მიქაელ ბ.
 ლეონ ც.

15. მიქაელ იზ.

თეოფილე კვ.
 მიქაელ და თეოდორა, დედაჲ მისი, ლგ.
 ბასილი მეფე კ.
 ლეონ.
 ძე მისი ალექსანდოს.
 რომანოზ.
 კოსტანტი
 რომანოზ.
 ნიკიფორე.
 კიერიჯან.

И. В. АБУЛАДЗЕ

ДРЕВНЕГРУЗИНСКАЯ ВЕРСИЯ CHRONICON-а ШИПОЛИТА
РИМСКОГО

Резюме

Хронологический список первых патриархов, судей Израйля и пра-
 вителей (царей) Иудеи, Персии, Египта (Птолемеи) и Рима, встречающихся
 в т. н. «Шатбердском Сборнике» X века, по изысканиям автора, пред-
 ставляет из себя извлечение из Chronicon-а Шиполита Римского. На основе
 изучения языка текста автор считает, что грузинский извод названного
 произведения Ип. Римского является переводом, осуществленным с гре-
 ческого в первой половине VIII в.